

LA PESTA NEGRA DE 1348 A LA CATEDRAL DE BARCELONA I AL MONESTIR DE POBLET

Joan BASSEGODA i NONELL

L'autor d'aquesta comunicació és catedràtic jubilat d'Història de l'Arquitectura i no sembla normal que la medicina pugui ser la seva especialitat. Per aquesta raó ha tocat un tema lateral que té referència amb la història de l'arquitectura i que afectà greument la salut de molts catalans de la segona meitat del segle XIV.

El 1348 es desencadenà la terrible pesta negra per tot Europa amb funestes conseqüències de mortandad massiva. Sembla que es tractava d'una forma de pesta bubònica, extremadament infecciosa i resultats mortals en poc temps. Com que les informacions arribades d'època tan endarrerida són escasses i fragmentàries cal referir-se a l'epidèmia amb totes les reserves possibles. En aquest cas es parlarà de les malvestats de la pesta a dos llocs concrets de Catalunya. A la catedral de Barcelona i al monestir de Poblet.

LA CATEDRAL DE BARCELONA

En 1348 la seu estava en plena efervescència constructiva. La primera pedra de la catedral gòtica se situà el 1298 però no va ser fins 1319 que es feu càrrec de la direcció de les obres el lapiscida mallorquí Jaume Fabre durant el pontificat del bisbe Ponç de Gualbes. El 1348 amb la capçalera enllestida i tancades dels voltes del presbiteri i del primer tram damunt la cripta de Santa Eulàlia, l'obra es va interrompre per causa dels estralls de la pesta negra, bubònica, glànola o gran mortandad. El Consell de Cent sofrí la pèrdua de cinc dels sis consellers majors. Arnau Dusay, Bernat Sarriera, Miquel Roure i Francesc Sabastida moriren i sobrevisqué només Romeu Lull que donà compte del desastre en una reunió amb les forces vives de la ciutat al convent de Santa Caterina. L'epidèmia es repetí durant 1350, 1362, 1371 i 1375. El 1350 es designà Ramon de Tesserach, mestre en arts i medicina, com a metge oficial de la ciutat.

Pel que fa a la catedral, a l'Arxiu Capitular no hi ha llibres d'obra de dita època i cal esperar a 1379 per a poder seguir el procés constructiu a través de la sèrie ininterrompuda de llibres d'obra. Consta que el 1379, essent bisbe de Barcelona, Pere de Planella, es va situar la clau de volta de la Mare de Déu de la Misericòrdia el que vol dir una interrupció des de poc després de la col·locació de la clau de Santa Eulàlia, que du l'escut de Blanca d'Anjou, morta el 1320, i 1379 en que se situà la de la Misericòrdia. En aquest lapse de temps la catedral tingué una capçalera gòtica i la resta encara romànica. S'ha especulat amb el fet de que possiblement, els llibres d'obra fossin cremats el 1348 per por del contagi però no hi cap evidència documental al respecte.

La pesta arribà a Barcelona després de produir milions de morts a tot Europa. A Barcelona sembla que hi entrà per culpa dels ratolins que menjaven gra que portaven els vaixells procedents d'Orient. Aleshores regia la diòcesi el bisbe Miquel de Ricomà (1346-1361) el qual havia estat tresorer de l'anterior bisbe Fra Bernat Oliver (1345-1346). Miquel de Ricomà era nascut a Granollers i va ser també bisbe de Vic. Oficialment prengué possessió de la diòcesi el 13 d'agost de 1346 per bé que per mitjà d'un procurador, el mateix que va fer en el jurament de fidelitat al rei Pere IV.

Miquel de Ricomà va ser familiar del papa Climent VI (Pere Roger), 1342-1352, el qual el retingué a la Curia d'Avinyó de tal forma que a Vic i a Barcelona hi estigué solament durant curtes estades. Els documents episcopals d'aquell temps venen firmats pel Vicari General en nom de "*Michaelis episcopi in remotis agentis*". A Barcelona s'organitzà una solemne processó per a implorar la fi de l'epidèmia el 2 de maig de 1348, a la que no assistí el bisbe.

A les darreries d'agost de 1348 va córrer l'espècie que la culpa de la pesta la tenien els jueus que repartien pols verinosa. Sembla ser que els barcelonins s'havien oblidat dels ratolins de les naus d'Orient. Molts dels jueus foren sacrificats i llurs cases cremades. Tampoc en aquest cas el bisbe intervingué. L'absència del bisbe no propiciava la bona marxa de les obres de la catedral i, juntament amb l'absència de llibres d'obra, sembla mostrar una certa relaxació.

En les obres d'excavació arqueològica sota la catedral per tal de localitzar el baptisteri paleocristià, calgué travessar els fonaments del mur lateral de la part de l'Evangeli de la catedral i els arqueòlegs es trobaren amb una

sèrie de capes superposades d'esquelets i calç corresponent a les víctimes de la pesta negra. El 1348 eren obertes les rases per els fonaments del mur del carrer dels Comtes de Barcelona i van aprofitar l'excavació per enterrar-hi els cossos dels morts per la glàiola. Aquesta localització es va fer l'any 1972 i els esquelets foren portats al cementiri de Montjuïc i es van enterrar en una fossa comuna on es col·locà una làpida commemorativa. La catedral va ser un testimoni real dels efectes de la gran mortandat de 1348.

De manera anecdòtica cal ressenyar els tres tipus de ratolins esculpits en un capitell de l'escala de la casa de l'Ardiaca, davant de la catedral. Per bé que l'edifici és obra del segle XVI, la memòria de la pesta persistia a la ciutat on es creia que el contagi vingué a través dels tres diferents tipus de rosegadors.

EL MONESTIR DE POBLET

La grandiosa obra cistercenca de Santa Maria de Poblet, en gran part edificada els segles XII y XIII, va continuar amb fort impuls durant el segle XIV. Bona part del claustre, la nau lateral de l'evangeli de l'església, les tombes reials sota el creuer i el cimbori, són prova evident de l'estil gòtic gentil. El XXXIIè abat perpetu del monestir, Ponç de Copons (1316-1348) va ser elegit el 20 de maig de 1316 i tot seguit emprengué una tasca d'increment del patrimoni territorial del monestir i un seguit d'obres d'ampliació dels edificis.

Vers 1330 inicià la construcció del cimbori damunt de l'encreuament del transepte i la nau major de l'església. Va ser una obra valenta i singular, car defineix perfectament la silueta del monument en el qual, solament la Sagristia Nova del segle XVIII té una alçada superior.

De fet un cimbori o llanterna hauria de ser una construcció prismàtica amb amples finestrals per on s'introdueix la llum a l'interior de l'església. Però a Poblet no és així. La volta nervada quatrimpartita en la intersecció de creuer i nau major presenta una clau de volta circular perforada i, a l'exterior hi havia un petit templett vuitavat que suportava les dues úniques campanes que permetien les constitucions cistercenses, només dues i tan petites que les poguéss accionar un sol monjo. Això vol dir que en aixecar un majestuós cimbori en lloc del petit campaneret no es pretenia il·luminar les naus de l'església, car la llum havia de penetrar solament pel forat de la clau de volta.

El pensament de l'abat Copons degué ser molt divers. El rei Pere el Cerimoniós, coronat el 1336, es proposà, des de 1339 data més o menys coincident amb l'inici de les obres del cimbori, dignificar els enterraments dels seus avantpassats i disposà la construcció d'un magnífic panteó amb les urnes funeràries situades damunt de dos arcs escarsers entre les pilastres del creuer. Es duqué expressament des de la pedrera de Beuda (Garrotxa) l'alabatre amb el qual el mestre Cascalls treballà les estàtues jacentes del reis i reines d'Aragó. El 1386, poc abans de morir, el rei Pere IV encara donava instruccions per carta a l'abat sobre alguns detalls dels reials enterraments.

L'escultor i acadèmic Frederic Marès i Deulovol (1893-1991) va fer la restauració, entre 1943 i 1945, de les tombes malmeses el 1835 i publicà un molt ben documentat llibre el 1952 en el qual inclou les cartes escrites pel rei a l'abat de Poblet. Per a la feina de "recreació", com l'anomenà Marès, a la restitució de les formes originals a partir dels fragments conservats de les escultures, es reobrí la pedrera de Beuda per tal de comptar amb idèntic material que en el segle XIV.

Si es té en compte que el nou cimbori no volia ser una llanterna que donés llum a l'interior de les naus, es pot pensar que la intenció de l'abat era situar damunt del lloc d'enterrament dels reis una mena de fita o corona visible des de lluny i que identificqués aquell punt tan singular del monestir-panteó reial. Una prova addicional de que el cimbori no havia de ser llanterna és la carència de regates per a col·locar vidrieres a les traceries dels finestrals, com succeix a les autèntiques llanternes. El projecte de cimbori contemplava la construcció d'un tambor octogonal damunt del qual hi hauria dos ordres de finestres amb traceries esculpides i un capçat en forma de piràmide octogonal. Tot dintre del camp de la hipòtesi, car el cimbori no es va acabar en interrompre's l'obra el 1348 per causa de la pesta negra.

Pel juliol de 1348 el cimbori tenia acabat el basament i tot el primer ordre de finestrals amb els seus gablets i pinacles. La pesta negra causà la mort de 59 monjos i 20 llecs mentre l'abat Ponç de Copons deixà d'existir el 29 de juliol de 1348. El 8 d'agost els monjos elegiren nou abat en la persona de Bernat de Palau, el qual es dedicà a cuidar als malalts, es contagià la pesta i morí al cap de vuit dies, el 16 d'agost de 1348.

L'obra del cimbori s'interrompé i restà d'aquesta faisó per més de tres segles amb una coberta provisional d'encavallades de fusta i teules. L'abat Vicenç Prada (1680-1684) decidí acabar el cimbori de manera segura però

ràpida i en lloc de completar el segon ordre de finestres va fer construir una cúpula de perfil de punta d'ametlla feta amb totxo que suportava uns arcs coixos sobre els que es va estendre el tauler ceràmic i les teules morunes. Per sota el ràfec de coberta es construí un passadís que girava les vuit cares del cimbori amb tres finestres d'arc apuntat a cada cara.

Durant el segle XIX es feren algunes obres de restauració de la coberta però no va ser fins l'inici del segle XX que Lluís Domènech i Montaner, amb l'ajut del seu fill Pere Domènech i Roura i dels alumnes de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, que es traçaren el plànols de tot el monestir i es va intentar una hipòtesi del cimbori acabat segons la idea de l'abat Copons. Com que el segon ordre de finestres, retranquejat un metre respecte a l'inferior, estava iniciat només calgué imaginar el capçat que Domènech copià del de Vallbona de les Monges, fet en temps de l'abadessa Elisenda de Copons, germana de l'abat de Poblet. Aquest cimbori culmina amb una forma piramidal, en la qual es va inspirar Domènech.

Una qüestió marginal és el suposat coneixement de l'autor del projecte de cimbori de 1330, Mossèn Josep Palomer (1885-1961) mantingué que l'autor de dit projecte era el franciscà Fra Bernat de Palau, després monjo i abat de Poblet. Diu Palomer que dit monjo va ser professor de matemàtiques i ciències i ensenyà als altres monjos i llecs de Poblet. Seria l'autor de les traces del cimbori segons unes cartes del monjos de Poblet a l'abadia de la Fontfreda, documents que després de la revolució francesa passaren a l'arxiu de la ciutat de Perpinyà. Doncs bé, fetes les oportunes investigacions, Joan Ainaud de Lasarte pogué demostrar que dites cartes no existeixen i que tot va ser una invenció mitòmana de mossèn Palomer. Un altre autor, Vives i Miret, mantenia que l'autor va ser Reinald des Fonoll, arquitecte anglès que treballà a Santes Creus. Ho basava en l'existència de la creu patada incisa a alguns carreus del cimbori, fet irrellevant car les marques de picapedrer repeteixen moltes vegades aquesta creu que no és la firma de l'arquitecte sinó la marca de comptabilitat del picapedrer. El cimbori, llevat les restauracions a la coberta del segle XIX, es mantingué tal com el deixà l'abat Prada el segle XVII.

Entre juny de 1978 i juliol de 1981 es va fer la restauració del cimbori. Es mantingué la forma fins aleshores subsistent però es va refer tota la coberta, galeria superior i es recomposaren les traceries dels vuit finestrals amb pedra de la Floresta de Vinaixa, finament treballada pel picapedrer i escultor de l'Espluga de Francolí, Miquel Vendrell. Els plànols els dibuixà

el delineant Esteve Nogués, l'obra la portà el contractista Trinitat Teixidó de l'Esplugu i la direcció, amb la supervisió del monjo de Poblet, Fra Jesús Oliver, la conduí l'autor d'aquesta comunicació. El treball merescué el Diploma d'Europa Nostra a la restauració de monuments.

Això vol dir que 633 anys després es cicatritzaren les ferides de la tremenda pesta negra a Poblet que interrompé l'acabament d'una de les més exquisides parts del gran monestir cistercenc i panteó del reis d'Aragó.

BIBLIOGRAFIA

Altisent, P. Agustí. O.S.C. "Història de Poblet". Publicacions de l'Abadia. Poblet, 1974

Altisent, P. Agustí. O.S.C. "El bàcul de l'abat Copons". Estudios históricos y documentales del Archivo de Protocolos, Vol. V. Colegio Notarial. Barcelona, 1977.

Bassegoda i Amigó, Buenaventura. "El arquitecto Elías Rogent". Asociación de Arquitectos de Cataluña. Barcelona, 1929.

Bassegoda i Nonell, Joan. "Història de la restauració de Poblet". Publicacions de l'Abadia. Poblet, 1983.

Bassegoda i Nonell, Juan. "El cimborio de Poblet". Publicacions de l'Abadia. Poblet, 1982.

Domènech i Montaner, Lluís. "Història i Arquitectura de Poblet". Diputació de Barcelona, 1925, 1927.

Instituto de Historia de la Ciudad. "Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón". Exposición en la antigua Capilla Real de Santa Águeda. Ayuntamiento de Barcelona, 1946.

Marès i Deulovol, Federico. "Las tumbas de los monarcas de Aragón y Cataluña del monasterio de Poblet". Asociación de Bibliófilos de Barcelona. Barcelona, 1952.

Marès i Deulovol, Frederic. "Las tumbas de los monarcas de Cataluña y Aragón en el monasterio de Santa Maria de Poblet". Prólogo de Juan Bassegoda Nonell. Publicacions de l'Abadia. Poblet, 1998.

Martinell i Brunet, Cèsar. "El monestir de Poblet". Barcelona, 1927.

Palomer, Josep. "Estampes de Poblet". Barcelona, 1927.

Pi y Arimón, Andrés Avelino. "Barcelona antigua y moderna". Imprenta Tomás Gorchs. Barcelona, 1854, Vol. I, p. 153.

Tasis, Rafael. "Barcelona, imatge històrica d'una ciutat". Ed. Rafael Dalmau. Barcelona, 1961, pp. 76-78.